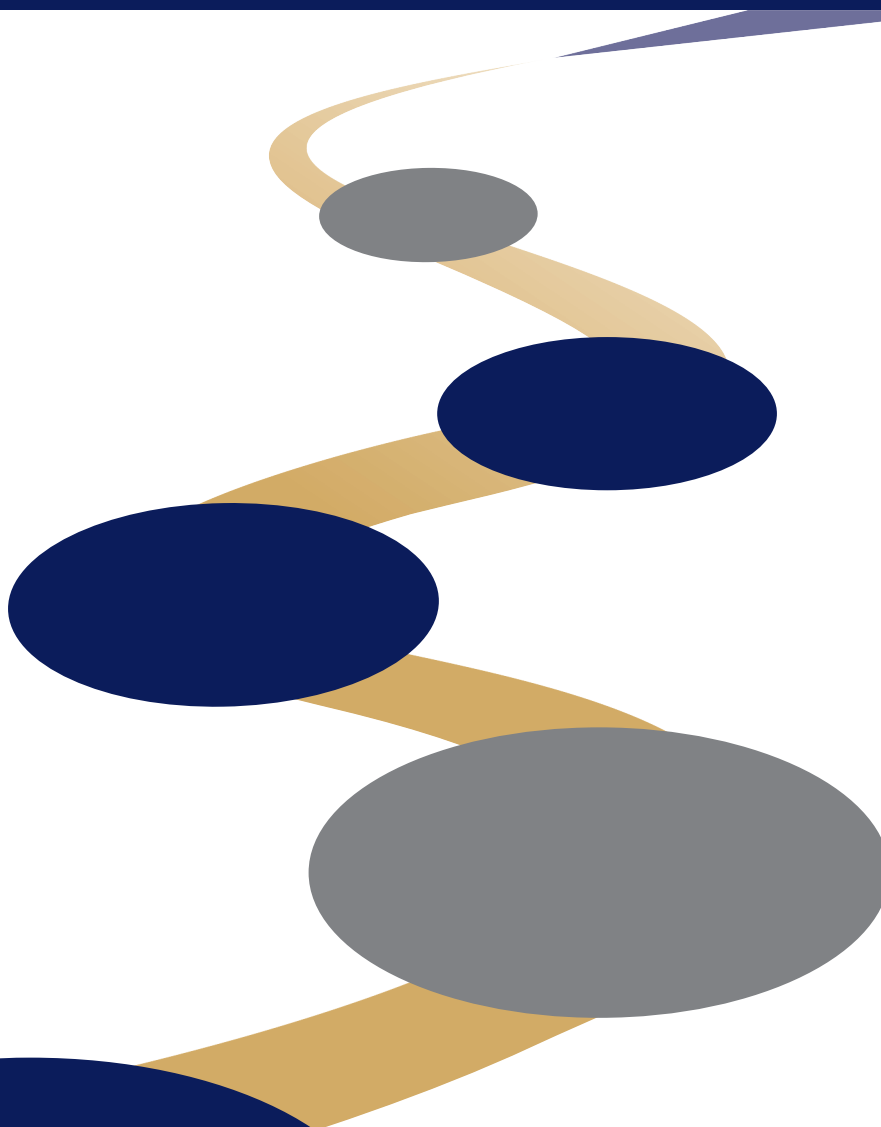

A HERCEGKÚTI NÉMET NEMZETISÉGI TANÖSVÉNY KÍSÉRŐFÜZETE

Gefördert durch:

Bundesministerium
des Innern, für Bau
und Heimat

aufgrund eines Beschlusses
des Deutschen Bundestages

NÉMET NEMZETISÉGI
TANÖSVÉNY

HERCEGKÚT, A TOKAJ-HEGYALJAI SVÁB FALU

Trautsondorf, magyar nevén Trautsonfalva (1905-től a település új neve: Hercegekút) 1750-ben, Mária Terézia uralkodása idején keletkezett. Alapítói a Schwarzwald vidékéről és a dél-badeni területekről érkező sváb-alemann telepesek voltak, akik a jobb sors reményében indultak el új hazájukba, Sárospatak mellé, Tokaj-Hegyaljának a festői szépségű részére, Johann Wilhelm Trautson osztrák herceg és magyar nemes hívására a sárospataki birtokára. Az uradalmat mint elkobzott Rákóczi-birtokot a herceg apja szerezte meg a szabadságharc leverése után a királyi kincstártól.

Az 1700-as évek első felében a térséget az átvonuló hadak és a járványok pusztítása következtében jelentős elnéptelenedés sújtotta. A munkáskéz hiánya lehetetlenné tette a birtok működtetését, amit a herceg sváb családok betelepítésével igyekezett megoldani. Délnémet területeken pedig a termőföld eltartóképeségét meghaladó földműves lakosság számára csak az új, megműveletlen területek irányába való elvándorlás jelenthetett megoldást.

A falu határa úgy alakult ki, hogy a települést minden oldalról szőlők vették körül. A herceg a telepesek számára kiemelten az elhanyagolt szőlők helyreállítását és művelését szánta. A többségük azonban olyan területéről érkezett, ahol a természeti adottságok nem tették lehetővé a szőlőtermesztést, viszont a Rajna melletti lankákról származó családok már rendelkeztek szőlőművelési tapasztalatokkal, amit megoszthattak az új közösség tagjaival. A telepesek hamar elsajátították a szőlészet és borászat gyakorlati ismereteit, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy az 1750. évi első összeíráskor már csaknem minden család rendelkezett 1-2 kapás szőlővel (1 kapás = 94 négyszögöl), 1776-ban pedig már 170 szőlőt műveltek a környező szőlőhegyeken.

GOMBOS-HEGYI PINCESOR

I. ÁLLOMÁS

A falualapító telepesek a megérkezésük után elsőként ideiglenes hajlékként földbe ásott kunyhókat építettek maguknak a Bühl (Domb vagy Halom), vagyis – ahogy Balassi után ma is nevezzük – a Gombos-hegy délnyugati oldalában, majd a falu helyének és a művelésre nekik szánt dűlők kijelölése után az erdő és bozót irtását kezdték meg. Ez négy évig, az 1754. esztendőig tartott. Ekkor került sor az uradalom részéről a telkek kijelölésére, majd a lakóházaik felépítésére.

Miután házaikba beköltöztek, a földkunyhókat megerősítették és tufába vájt borospincékké bővítették. A kőből rakott, jellegzetes háromszög alakú, eredetileg kőlapokkal borított pincehomlokzatok 6-8 méterre helyezkedtek el egymástól. A pincék előtt a homlokzatokkal párhuzamosan szekérutak vezettek. A pincék ma is utcákba rendezve, emeletesen négy szinten helyezkednek el. A homlokfalban hagyott ajtónyílást kőboltozat zárja. Ebben rögzítették a fából készült ajtót, fölötte szellőzőnyílással. A boltív fölötti háromszögbe épített címerkőbe gyakran faragtak évszámot, amely eredetileg a létesítési évet, majd a későbbi felújítását jelölte.

A pince építésekor arra ügyeltek, hogy a riolittufába vájt tárolótér mennyezeti pontja alacsonyabban legyen, mint a bejárati ajtó küszöbszintje. Ez biztosítja, hogy a külső hőmérséklet ne befolyásolja számottevően a pince klímáját, és az év minden időszakában a 10-13C°-os hőmérséklet stabilizálódjon. A pince falain megtelepszik a nemes pincepenész, melynek komoly szerepe van a páratartalom kiegyenlítésében és a bor jellegzetes aromájának, zamatának kialakításában.

A faluval egyidős unikális pincesorok Herceggút büszkeségei. 2002-ben az UNESCO Világörökség Bizottsága felvette a rangos világörökségi listára a Tokaj-hegylajki történelmi borvidéket a kultúrtáj kategóriában, és itt népi építészeti emlékként nevesítve a történelmi borospincék alkotta Gombos-hegyi és Kőporosi pincesorokat. A Gombos-hegyi pincesoron jelenleg 93 pincét számlálhatunk.

Vincellér szőlőmunkásokkal a borbáz udvarán 1933-ban

Pincék az 1937-ben készült fotón

VINCELLÉREK

A szőlőbirtokos a szőlője művelésének felelős irányításával és ellenőrzésével, borainak kezelésével vincellért bízott meg, aki különösen jól értett a szőlőműveléshez és a borászati munkákhoz, gazdálkodott a számára átadott pénzzel. A birtokos általános utasításokat adott, s azok végrehajtási részleteit a vincellér határozta meg. Kapcsolatuk sokszor évtizedekig megmaradt.

A birtok nagysága általában megkívánta, hogy a vincellér napszámosokat, szakmányosokat vegyen fel a szezonális szőlőmunkákra (metszés, kétagázás, kötözés, visszavágás, kapálás, permetezés, szüret, torkolás stb.), szőlőfeldolgozási és borászati feladatok végzésére. A két világháború között a vincellér státusz a család és a közeli rokonság számára is folyamatosan biztosított munkát és megélhetést.

A helyi vincellérek voltak a legkeresettebbek a környéken. Jeles herceggúti vincellérek voltak az államosítások előtt: Gütz Bálint (Szegeft-dűlő – Kozogzy és Constantin birtok), Májér János (Szegeft-dűlő – Papok szőlője), Nagy Vendel (Hosszú-hegy – Csajka-jéle szőlők), Schmiedt Mihály (Király-hegy – Károlyi birtok).

AZ EGYKORI KÁPOLNA HELYE

2. ÁLLOMÁS

A községbe az 1750-es években érkező telepesek – a betelepítő szándékainak megfelelően – valamennyien római katolikus vallásúak voltak. A letelepedés utáni közel negyven évig a hívek közössége a Sáros-Nagy Pataki Egyházközséghez mint filia tartozott. A pataki jezsuita rendház Historia Domus c. krónikájába 1751-ben bejegyezték, hogy „a szomszédos község, Trautsonfalva sváb lakosainak sváb nyelven tartottak istentiszteletet”.

Az egyházközségi krónika megőrizte, hogy a telepesek első kis kápolnájukat a Kis utca keleti sarkán építették fel 1754-ben, amikor a lakóházak telkei is kimérésre kerültek. Az épület kb. 8×15 méteres alaprajzi méreteire az 1782-1785 között készült első falutérkép alapján tudunk következtetni.

A filiát a pataki anyaegyház látta el liturgikus felszereléssel. Az 1730-as években készült háromrészes forgatható fülkés tabernákulum a feloszlatott trinitárius rend sárospataki rendházából 1786-ban került a kápolnába, amely ma az egyházközségi gyűjtemény egyik féltett kincse.

Feltételezzük, hogy a kápolnának tornya is volt, mert a krónikába bejegyezték, hogy a pataki váruadalomtól a fiatal egyházi közösség kapott egy 1747-ben, a felvidéki Eperjesen öntött 150 kg-os „Szent József” harangot, amely ma a templom tornyában lakik.

A kápolna elé egy kőfeszületet is állítottak. Mai utódját a kertből közterületre helyezték át, s rajta az elbontott korábbi feszület állításának 1836-os évét és az „Értünk halt meg!” feliratát megörökítették.

A kápolna tabernákuluma

AZ ELSŐ ANYAKÖNYVI BEJEGYZÉSEK

A filiális időszakban az egyházak vezették az anyakönyveket. A római katolikus egyházban kötelező jelleggel a plébánosok jegyezték be az eseményeket. A filiális időszakban Sáros-Nagy-Patakon, az anyaegyházban vezették be a keresztelest, házasságkötést és temetést időrendben az egyházi jegyzékbe. A szertartásokat ebben az időszakban a Jézusita Rendház németül is beszélő szerzetesei, köztük Wittmann Ádám áldozópap, tanár és hitszónok, Wiser Antal áldozópap és hitszónok, valamint Fleckel Vince és Josef Holl német káplánok végezték.

A Keresztelték anyakönyvének első trautsonfalvi bejegyzése: 1750. október 3. Joannes Michael, Joseph Steger és Barbara gyermeke, keresztszülők: Franciscus Staint és Regina Koguthauserin. Az első házasságot Josephus Wenzel és Maria Hauserin kötötték 1750. november 5-én, tanúik Laurentius Roth és Adam Werle voltak. Az első elhunyt adatai a Meghaltak anyakönyvéből: 1750. július 24-én Joannes Kristoff 21 éves ifjú.

Feszület az egykori kápolna telkén

A Sváb Tájház a régi helyi parasztházak mintájára 2003-ban épült azzal a céllal, hogy bemutassa a sváb falu múltját, a helyi népművészeti emlékeket, az itt élők személyes tárgyait. A házat, bútorokat, szerszámokat, használati tárgyakat és iratokat, melyek emlékei voltak az itt élőknek, egy villámcsapás miatt keletkezett tűz 2006-ban elpusztította. Ám csak alig egy év kellett hozzá, hogy felújítsák az épületet, és az előzőhöz hasonlóan gazdag gyűjteményt adjanak össze a helyiek, ugyancsak saját emlékeikből.

A négy helyiségből álló épületben (tiszaszoba, szabadkéményes és kemencés konyha, lakószoba, kamra) kapott helyet a falu helytörténeti gyűjteménye, mely betekintést ad a családok mindennapi életébe, gazdálkodásába. A kamrában a hombár, a dagasztótéknő, a sózókád, a szőlőprés, a fonás és szövés eszközei és sok-sok szerszám, a fészterben a földművelés eszközei láthatók.

A tradicionális sváb parasztporta legnagyobb gazdasági épülete a csűr. Az udvaron az építményt hagyományosan, a lakóépületre merőlegesen állították fel. A teherhordó faváz egy eredeti csűr szétbontásával, átszállítás, majd újra rakásával épült újjá. Az épület faburkolata új héjazatú, mint ahogy a cserepezés is. Az eredetileg szállastakarmányok tárolására szolgáló épület hagyományos paraszti eszközök elhelyezésére, egyes mesterségek szerszámait használatának bemutatására, és egyben kiscsoportos hagyományörző foglalkozások, kézműves táborok megtartására és kiállítások rendezésére is lehetőséget ad.

A fonás és szövés eszközei

ÉPÍTKEZÉSEK KÖLCSÖNÖS SEGÍTSÉGGEL

A házépítést régen, de még az 1970-es években is kölcsönös segítséggel (Mithilfe) végezték a falunkban. Ezen – a munka jellegétől függően – 15-50 ember vett részt naponta. Kifejezetten nem hívták senkit, mert mindenki tudta, mi a kötelessége. Az általa igénybe vett korábbi segítséget vissza kellett segíteni. Hasonló helyzetben pedig akkor számíthatott az ember segítségre, ha maga is ezt tette. Ezt a falu becsületbeli ügyként kezelte, s a visszaszolgáltatás kötelezettségét egyik család sem mulasztotta el.

A falak építését mesterember végezte, ekkor csak annyian segítkeztek, amennyire éppen szükség volt a keze alá. Az ács a faluból került ki, ő tudott egyszerre ennyi embert foglalkoztatni. Az ács mért, kijelölt és odaadta a munkát annak, akiről tudta, hogy el tudja végezni. Kora reggel kezdték és általában a tetőszerkezet estére elkészült. A zsúpozást csak helyi mesteremberek végezték, a cserépfedésre viszont a segítség is képes volt. Egy nap alatt a nők férjfiak segítségével az összes falat betapasztották.

A segítőknek délben bőséges ebédet adtak, reggel csak pálinkával várták őket, a vacsorára otthon került sor. A rokonok segítettek az élelmiszerekben: lisztet, tojást, csirkét és egyéb alapanyagokat vittek, amiből az asszonyok közösen főztek. Hasonló módon épültek a pincék és csűrök is.

A falu első kőművesei a telepések közül Lukás Bäder, Johann Matejs, Josef Mayer, Matthias Butz és Johann Kerle voltak. Acmesterek az 1900-as években, időrendben: Rák József, Braun Antal, Fischinger József és fia, Fischinger (Balogi) Antal, Naár József és Götz József, akiknek számos mai épület őrzi a keze nyomát. Az utolsó zsúpfedelőkészítő mesterek Stumpf Flórián, Götz János és Schmied János voltak.

1935-ben készült utcakép
(Rudolf Hartmann fotója)

Kovácsműhely rekonstrukciója

MÁLENKIJ ROBOT EMLÉKHELY

4. ÁLLOMÁS

A 70. évfordulóra Hercegkút közössége emléket állított az 1945. január 2-án innen a Donyec-medence lágereibe kényszermunkára elhurcolt 137 polgári lakosnak. Az emlékhely a málenkij robotosok összegyűjtésének helyszínén, az iskola mellett került kialakításra.

Az elhurcoltak neveit tartalmazó emléktáblák az iskolaépület déli homlokzatán láthatók, mellette pedig Molnár Levente szobrászművész nagyon kifejező és érzelmeket felkavaró alkotása. Két embert ábrázol, akik érzelmileg egy családként szorosan kötődnek egymáshoz. Erre a kapcsolatra utal a kezek finom mozdulata is. A szobor az elválás pillanatát jeleníti meg.

*Barátnők a lágérfotón
(Götz Anna és Hoffmann Mária)*

A női alak egyszerű ruhában áll a férfi mellett, tartása nyugalmat áraszt, de ez csak a felszín. Arcának finom mimikája a bánatot és elkeseredettséget mutatja. Jobb kezében rózsafüzér, mely a reményt fejezi ki, bal kezének finom mozdulata az elválás és bánat jelképe.

A férfi hiányos és rendezetlen öltözké arra utal, hogy az elhurcolásra nem lehetett felkészülni, hirtelen és váratlanul történt. Ezt mutatja az a kis batyu is, amit a bal kezével magához szorít. Arca elfordul a szeretett nőtől, nem akarja, hogy az lássa a félelmet és keserűséget az arcán. Az egész alakja reménytelenséget fejezi ki.

A kompozíció szimbolikus eleme a sínpár is, amely a nő oldalán rendezett, az elhagyott otthon békés környezetét jelképezi, míg a jobb oldali összetört, és a végénél kereszt formájú, mivel ez a hosszú út sokaknak a halált jelentette a messi idegenben.

MÁR NEM TÉRHETEK VISSZA ÖVEIK KÖZÉ

Az elhurcoltak közül az egyoldalú és elégtelen táplálkozás miatt leromlott egészségi állapot, az alapvető higiéniai feltételeket sem biztosító életkörülmények és a túlfeszített munka következtében tízenbaten meghaltak. Különböző fertőző betegségek jelentek meg. Az első időszakban különösen a tetvek által terjesztett kilitéses tifusz és a basitifusz volt gyakori, de előfordult malária- és vérhasfertőzés is.

Az áldozatok közül ketten 19 évesek voltak, bárman a huszas, batan a harmincas éveikben jártak, öten 40-45 év közöttiek voltak. A halottakat azok temették el, akik éppen szabadnaposok voltak. A temetésen is csak ök vehettek részt, és ök mondtak imát a megholt lelke üdvéért. Pap nem végzett szertartást.

Ezeknek az embereknek azért kellett szenvedniük és ártatlanul meghalniuk, mert német származásúak voltak, és mert a sztálini politika szerint büntetést érdemeltek. Többségük, vagy talán mindgyikük ma jeltelen sírban nyugszik valamelyik munkatábor melletti temetőben.

A megholtak hozzátartozóit hivatalosan senki sem értesítette. A balálbirt általában valamelyik bazatért túlélt közzölte az áldozat családjával.

6

*Testvérek a lágérfotón
(Naár József és János)*

RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM

5. ÁLLOMÁS

A templom főoltára

Az 1780-as évekre a falu lélekszáma elérte a 400 főt, ezért felmerült a község nagyságához méltó, tágas templom építésének igénye. A királyi engedélyt 1779-ben megkapták, 1785-re a földesúri pártfogást és a telket is megszerezték.

A barokkos templom terveit az olasz Bossy építőmester készítette. Az építés anyagi forrásainak döntő részét a Királyi Kamara biztosította. A helybeliek vállalták a kövek kivágását és beszállítását, és segédmunkáival részt vettek az építkezésben. Az alapozást 1787 tavaszán kezdték, és az építést a következő év nyarán be is fejezték. 1788. szeptember 8-án KISBOLDOGASSZONY tiszteletére szentelték fel, s ekkor nyert önálló egyházközségi rangot a korábbi filia.

Az 1800-as évek elején a hívek száma elérte a 700 főt, s ekkor már a templom kicsinek bizonyult, így indokoltá vált a bővítése. Az 1834. évi földrengés kártétele után sürgetővé vált az átépítése is. A munkálatokat a hívek adományából és kegyúri támogatásból 1844-ben kezdték és öt év után fejezték be.

1878-ban a fatornyot elbontották és a hívek költségén kőtornyot építettek a templomtest elé. A toronyban három harang lakozik, köztük az 1747-ben öntött „Szent József” harang is, amely a kápolnából került át a templomba.

Az 1900-as évek elején a boltozatok könnyűszerkezetes átépítésével a templom statikáját visszaállították. Ebben az időszakban megújították a templom berendezését (padok, oltárok, szószék, orgona) is.

A helyi közösség vallási életének ma is fontos színtere a templom. Önálló plébánia működik, helyben lakó plébános vezetésével.

A Jézus Szíve oltár

FOGADOTT ÜNNEPEINK

Elődeink hitbéli buzgóságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a vasárnapokon és más parancsolt ünnepeken kívül még a békénapok közül is néhányat az ünnepek rangjára emeltek. A fogadott ünnepeket egy-egy szent emléknapján tartották meg, s kérték annak pártfogását az egyházközség híveire. A falubeliek 1960-ig, amíg egyéni gazdálkodók voltak, ezeken az ünnepeken is részt vettek a délelőtti szentmisén, a délutáni ájtatosságon, és a munkatiltalmat is megtartották.

Az ünnepek egy része jeles ünnep volt már a falulapító elődök idején németben is. Az egyházközség első egyházmegyei vizitációjáról készült, 1814. szeptember 17-én kelt dekrétum szerint ekkor az egyházközségnek hat fogadalmi ünnepe volt. Ezek a következők: Szent Fábian és Sebestyén vértanúk (január 20., veszedelem ellen), Szent Agota szűz, mártír (február 5., tűz ellen), Szent József (március 19., boldog halálért), Keresztelő Szent János (június 24.), Kisboldogasszony (szeptember 8., Szűz Mária születése, az egyházközség védőszentjének ünnepe), Szent Vendel remete (október 20., az állatok megőrzéséért).

A jelenlegi 16-ra gyarapodott fogadott ünnepet ma is megünneplik a templomban azok, akik ezt megtehetik: a nyugdíjasok, nyári szünetben a gyerekek, vagy aki az adott napon éppen nem dolgozik.

KŐPOROSI PINCESOR

6. ÁLLOMÁS

Az 1760-as évektől épült a falu északnyugati peremén, a főtutcai telkekkel párhuzamosan, az azok végében található Kőporosi domboldalon, avagy ahogy svábul nevezték, a Linke Bühl, magyarul Baldombon. Az itteni tufa puhább, mint a gombos-hegyi, tehát könnyebb volt a pincevágás, de ugyanakkor az idő múlásával itt több pincében vált szükségessé a lejárati folyosó teljes hosszának (Gang) és a tárolótérnek a termésköves kiboltozása.

Az itt található 85 pince teljesen hasonlatos a Gombos-hegyi pincékhez, de a többségük egyágu, és a teljes hossza általában nem haladja meg a 20 métert. A pincék itt is három-négy sorban helyezkednek el, egymás felett a domboldalon, azonban kevésbé egyenesek és szabályosak a sorok. A szabálytalan sorvezetés következtében előfordult, hogy az egymás alá, fölé, mellé vágott pincékből átláltak a másikba.

Itt tárolták és tárolják mai is a szőlősgazdák a környező hegyeken lévő szőlőből készített bort a család éves szükségletének megfelelő mennyiségben.

A negyedik pincesor fölött ízlésesen kialakított, gondosan ápolt ligetben a szalonnasütő és bográcsozó helyeket asztalok és padok teszik teljessé. Innen a falu, a Gombos-hegy és a szemközti Király-hegy panorámájában is gyönyörködhetünk. A pincesor előtti ligetben egy vadkörtefa árnyékában lévő pihenőhelyen a turisták is eltölthetnek néhány kellemes percet.

KŐPOROSI ÉLMÉNYPONT

2022-ben nyílt meg a pincesor látogatóközpontja, amely fedett rendezvényterként, kulturális közösségi térként és kóstolótérként funkcionál, valamint egy innovatív infografika-kiállítással egészíti ki a falu látnivalóit.

Az épületbelső szinte minden szabad felületét információadási célra használták fel, így nem csak a látogatóközpont falait és a kóstolótér asztalainak felületeit, de a vízszblokkok ajtóit és falait is a világörökségi helyszín szelleméhez illeszkedő, visszafogott látványelemekkel vonták be.

A látogatóközpont lebetűve teszi a Kőporosi-pincsort meglátogató vendégek és érdeklődők korszerű és színvonalas kiszolgálását, borkóstolások, kulturális és gasztronómiai rendezvények lebonyolítását. A borterasztát a helyi borászok is igénybe veszik kóstolóik alkalmával, ugyanis a legtöbb pince nem alkalmas arra, hogy 40-50 fős vendégsereget leültesse.

Az élménypont belső képe

8

„A falu túlélte a történelem nehezégeit, számos tűzvész, járványt, jégverést, és értékeit őrizve mindig gondolt a jövőre. Hercegkút ma is szívesen fogadja az idelátogatókat, új útmutató táblákat állítottak fel, és a helybeliek természetükénél fogva vendégszeretőek.”
(Laposa József: Parasztpincék a Világörökség Listáján – Hercegkút, Borbarát, VII. évfolyam 3. szám)